

Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Facultatea de științe socio-umane

Teză de doctorat

Ceramica neolitică timpurie din Banat. Așezările de la
Dudeștii Vechi.

- Rezumat -

Coordonator științific
Prof. Univ. Dr. Sabin A. Luca

Doctorand
Iozsa Andreea

Sibiu, 2013

Cuprins

1. Cadru geografic	2
2. Istoricul cercetărilor	14
2.1. Primele cercetări	15
2.2. Studii de cronologie relativă	18
2.3. Cercetări din câmpia Banatului	29
3. Metoda de cercetare	35
3.1. Introducere	35
3.2. Baza de date	36
3.2.1. Descrierea criteriilor de analiză	38
3.3. Analiza tehnologică	46
4. Siturile neolitice timpurii din zona comunei Dudeștii Vechi	49
5. Analiza materialului ceramic	70
5.1. Analiza pastei	70
5.2. Descrierea statistică a materialului ceramic	75
5.2.1. Secțiunea 1	75
5.2.2. Secțiunea 2	110
5.2.3. Secțiunea 4	126
5.2.4. Secțiunea 5	149
5.2.5. Secțiunea 6	191
5.3. Considerații tehnice și tipologice privind materialul ceramic	211
6. Așezările de la Dudeștii Vechi în context sud-est European	223
Lista figurilor	233
Lista planșelor	237
Bibliografie	240

Cuvinte cheie: ceramică, neolitic timpuriu, Banat

Lucrarea de față încearcă redarea unei imagini a comunităților neolitice timpurii din Banat, din perspectiva obiectelor ceramice. Studiul ceramicii ajută la alcătuirea unei imagini asupra evoluției tipologice și stilistice a ceramicii din această perioadă, precum și o imagine mai completă a vieții cotidiene a acestor comunități. Pentru îndeplinirea acestui scop, sunt esențiale cunoașterea tradițiilor complexe și relativ stabile care stau la baza culturii materiale atât a societăților preistorice cât și a celor moderne. De asemenea, având ca bază observațiile arheologice, studiul ceramicii poate contribui la identificarea schimbărilor apărute în cadrul unei comunități precum și la stabilirea cauzele acestor schimbări. Pentru obținerea unor rezultate cât mai reale, trebuie stabilit, dacă schimbările din cadrul unui sistem social, reflectate poate cel mai evident în evoluția ceramicii, semnifică introducerea unor elemente complet noi în locul celor vechi, sau semnifică doar adăugarea unor elemente diferite la cele existente deja. Sistemul producător de ceramică răspunde de regulă, indirect și lent, la schimbările din cadrul sistemului cultural cu care este asociat. Odată cu trecerea la modul de viață neolitic, ceramica devine o componentă importantă a culturii materiale ale comunităților primitive, creându-se astfel un nou sistem – sistemul producător de ceramică, care va face parte dintr-un sistem cultural larg cu elemente tehnice și socio-economice complexe.

Lucrarea de față este bazată pe analiza macroscopică a materialului ceramic din așezările neolitice timpurii din hotarul comunei Dudeștii Vechi (jud. Timiș), cea mai mare parte a eșantionului provenind din așezarea cu stratigrafie complexă din punctul *Movila lui Deciov*. În total au fost studiate peste zece mii de fragmente ceramice.

Din punct de vedere geografic, Câmpia Banatului, reprezintă treapta morfologică cea mai coborâtă și ocupă circa jumătate din suprafața Banatului. Această regiune se caracterizează printr-un relief dispus în trei trepte, de origine acumulativă, formată în mare parte de depozite fluvio-lacustre de argile, nisipuri și pietrișuri. Învelișul de sol este recent, aluvionar holocen, caracterizat de o compoziție mineralogică variată – rezultat al acțiunii unei rețele hidrografice divagante. Așezările neolitice timpurii supuse studiului de față sunt situate în *Câmpia Arancăi*, ce are o altitudine de circa 85 m și este situat la sud de Mureș, pe cele două părți a pârâului Aranca. Această câmpie se caracterizează printr-o pantă foarte redusă dinspre sud-est spre nord-vest; printr-un teren în general plan, cu microforme de tipul albiilor și meandrelor părăsite, vechi brațe ale paleorâurilor, grinduri fluviatile, dune și movile. Este alcătuită din loess și depozite loessoide.

Comunitățile neolitice timpurii din această regiune s-au stabilit într-un mediu de silvo-stepă subcontinental-submediteranean, în faza atlantică, caracterizată de încălzirea climei și creșterea precipitațiilor, cu un regim climatic uscat.

În Banat, neoliticul timpuriu este reprezentat de complexul cultural Starčevo – Körös – Criș, a cărei arie de răspândire depășește limitele acestei unități geografice, și care face parte din marele complex neolitic Balcano-Anatolian și Sud-Est European. Acest complex este format din trei grupe culturale distincte, dintre care cultura Starčevo-Criș reprezintă neoliticul timpuriu de pe teritoriul României, cunoscută și sub denumirea de cultura Criș. Astfel, istoriografia cercetărilor referitoare la neoliticul timpuriu din Câmpia Banatului nu poate fi tratată separat de publicațiile și cercetările cu privire la neoliticul timpuriu din întregul spațiu românesc și nici de cele care fac referiri la zonele geografice învecinate precum și la întregul spațiu sud-est european, datorită legăturilor culturale, uniformitatea culturală în ciuda diferențelor specifice mediului natural din regiunile geografice, precum și datorită stadiului de dezvoltare a culturii neolitice timpurii din această regiune ca etapă componentă a dezvoltării succesive a neoliticului timpuriu din Balcani începând cu pătrunderea primelor grupuri purtătoare a modului de viață neolitic.

În Câmpia Banatului, primele cercetări arheologice au fost efectuate de Kislegi Nagy Gy., la începutul secolului al XX-lea. În decursul deceniilor următoare cercetările referitoare la neoliticul timpuriu în această zonă au fost foarte puține. Totodată s-au înmulțit cercetările și studiile publicate în zonele învecinate, au apărut unele lucrări de sinteză bazate în special pe rezultatele cercetărilor din Serbia, dar care implicit se referă și la Banat, prin tratarea unor probleme precum cronologia internă a culturii Starčevo sau corelarea datelor obținute din săpături cu datele arheologice obținute în zone sudice, precum Grecia, Bulgaria, Orientul Apropiat. În decursul ultimului deceniu s-au efectuat unele cercetări care au vizat investigarea materialelor descoperite, majoritatea de către cercetători străini; astfel fiind efectuate analize microscopice ale materialelor ceramice din siturile neolitice timpurii, datări cu radiocarbon pentru stabilirea unor cronologii absolute mai exacte, analize ale materiilor dure animale, prelucrarea materialului litic, analize pedologice a solului, etc. Scopul acestor analize de laborator a fost încadrarea așezărilor neolitice timpurii din Banat cu mai mare exactitate în context mai larg atât românesc cât și sud-est european, precum și o mai bună înțelegere a tehnologiei, dinamicii și evoluției acestor așezări. În Banat descoperirile de tip Starčevo-Criș încep cu cea de-a II-a fază.

Primele cercetări arheologice în hotarul acestei localități au fost efectuate de Kislegi Nagy Gyula, între anii 1905-1909, care menționează șapte așezări neolitice timpurii, din totalul

de nouă movile cercetate prin săpături arheologice în hotarul comunei Dudeștii Vechi; la acestea se adaugă alte câteva situri cercetate în hotarul satului Cenad. Câteva decenii mai târziu cercetările au fost reluate, în anii 1980 începând noi cercetări de teren în urma cărora au fost identificate circa 100 de așezări în hotarul comunei Dudeștii Vechi, dintre care 21 de situri aparțin epocii neolitice. Siturile unde s-a descoperit și ceramică de tip Starčevo-Criș sunt zece la număr. Așezările neolitice timpurii discutate în această lucrare sunt:

Hunca Mare – tell amplasat la cca. 1100 m sud-est de Pusta Bucova, cu o înălțime de aproximativ 4.5 m și lungime de 200 m. Săpăturile arheologice au fost efectuate în anul 1907, de către Kislegi Nagy Gy. Din aceasta provin materiale arheologice datând din epoca feudală, din epoca fierului (La Tene), și de asemenea din epoca neolitică – culturile Starčevo-Criș (fazele II-IV), Vinča, Tisa și Tiszapolgár.

Izlaz – movilă aflată pe partea dinspre Dudeștii Vechi a canalului ce leagă râurile ”Szelszka Aranka” și ”Gornja Aranka”, la est de localitate. A fost cercetată arheologic în anul 1909 de către Kislegi Nagy Gy., însă fără rezultate deosebite. Inventarul arheologic recuperat aparține fazei târzii a culturii Starčevo-Criș (faza IVA).

Pusta Bucova IV. – movilă de circa 1,5 m înălțime și cu un diametru de 30 m, situat între Dudeștii Vechi, Sânnicolau Mare și Cenad, în hotarul de est al Pusta Bucovei. Materialele arheologice descoperite aparțin culturii Starčevo-Criș fazele II-IV, datând astfel cel mai vechi orizont de locuire a acestei așezări ca fiind neolitice timpurii.

Pusta Bucova VI. – movilă amplasată la circa 600 m sud de *Bucova IV*; este vorba despre un tell neolitic de dimensiuni mici aparținând culturii Starčevo-Criș; unele materiale arheologice aparținând secolelor V-VI d.Chr. Movila are un diametru de aproximativ 6-8 m și o înălțime de circa 0,25 m. săpăturile arheologice au fost efectuate de Kislegi Nagy Gy. în anul 1905.

Pusta Bucova VII. – movilă mai mică, ca dimensiuni, aflată la cca. 40 de pași sud de punctul *Pusta Bucova VI*. Săpăturile arheologice au fost efectuate în anul 1905 de către Kislegi Nagy Gy.

Ó-bessenyő V. / Dudeștii Vechi V. – movilă aflată la aprox. 100 m distanță de drumul dintre Sânnicolau Mare și Dudeștii Vechi, pe partea dreaptă a acestuia. A fost cercetată de către Kislegi Nagy Gy. în anul 1904. Descoperirile arheologice aparținând epocii migratorilor și neoliticului timpuriu.

Őstelep/Movila lui Deciov – este un tell neolitic timpuriu, un sit multistratificat aparținând culturii Starčevo-Criș, situat în estul Câmpiei Panonice, la nord-vest de satul Dudeștii

Vechi. Această zonă este relativ plană, frecvent inundată înainte de realizarea lucrărilor de îndiguire a Mureșului, canalizarea Arancăi și drenarea câmpiei; sedimentarea datorată inundațiilor periodice a stimulat producerea solurilor humificate, făcând câmpia atractivă pentru agricultura incipientă. Situl are o înălțime de peste 2 m față de nivelul câmpiei, iar diametrul movilei este de cca 200 m. Primele cercetări arheologice ale acestui sit au fost efectuate între anii 1906-1907 de către Kisleghi Nagy Gyula, care a conceput o metodă de cercetare sistematică a acestui tell. Rezultatele acestor săpături relevă o stratigrafie complexă a sitului, cu o grosime a stratului arheologic de 2,5-3 m, și existența a trei straturi diferite, separate prin depuneri de cenușă – ce probabil proveneau de la trei vetre dispuse una deasupra celeilalte la aproximativ câte un metru adâncime. Kisleghi a sesizat de asemenea urmele unor locuințe de suprafață de formă rectangulară, cu șanțuri de fundație adânci de aproximativ 0,35-0,50 m față de podină și cu o lățime de circa 0,15-0,20 m. Descoperirile arheologice sunt abundente.

Săpăturile arheologice au fost reluate în perioada 2000 – 2004. Descoperirile din acest sit au o mare importanță din punct de vedere al evoluției culturale al neoliticului timpuriu – s-a constatat locuirea acestui sit din faza Starčevo-Criș IIB până în faza IVA. Elemente care relevă importanță acestui sit, în afară de observațiile asupra materialului ceramic, sunt structurile arhitectonice descoperite, ce constau exclusiv din locuințe de suprafață, sau posibila existență a unui șanț de împrejmuire a sitului. Cercetarea sitului a fost efectuat prin săparea a șase secțiuni și prin realizarea măsurărilor magnetometrice și de rezistivitatea electrică pentru a releva existența unui sistem de delimitare a așezării neolitice timpurii prin șanț și palisadă. Stratigrafia sitului este complexă. Grosimea stratului de cultură variază între 0,30 m la marginea tellului până la 2 m în zona apropiată de centru. Din aceste descoperiri și în urma analizei stratigrafiei și a materialelor recuperate, se pare că există două nivele de locuire – una aparținând fazei a III-a a culturii Starčevo-Criș, cealalta aparținând fazei a II-a, surprinsă chiar deasupra stratului steril, cu niveluri de călcare – podine ale unor locuințe de suprafață, între adâncimea de 1,40 – 1,80 m după caz –, cenușă și o serie de gropi ce coboară în steril. În acest strat materialul ceramic este caracterizat de preponderența ceramicii fine și semifine, și de lipsa totală a ornamentelor de barbotină.

Din punct de vedere cronologic, așezările din zona Dudeștii Vechi au fost încadrate în fazele IIA-IIIB a culturii Starčevo-Criș. Pentru așezarea din punctul *Movila lui Deciov* au fost efectuate mai multe datări cu radiocarbon, obținându-se cinci date convenționale, care suportă încadrarea cronologică relativă preliminară – 6990±50 BP, 6930±50 BP, 6920±80 BP, 6845±40 BP și 6815±70 BP.

Studiul de față se concentrează asupra materialului ceramic descoperit în așezările neolitice timpurii din zona comunei Dudeștii Vechi (jud. Timiș), și provin din șapte situri arheologice. Baza acestui studiu o constituie materialul ceramic descoperit în punctul *Movila lui Deciov*. Metoda de cercetare aplicată pentru studiul ceramicii combină două metode separate, cu scopul de a obține rezultate cât mai corecte și o imagine cât mai clară a comunităților primitive din această zonă.

Analiza materialului ceramic are ca scop clasificarea și descrierea cât mai detaliată a fragmentelor, și este efectuată pentru a obține sisteme tipologice, care apoi sunt utilizate pentru formularea cronologiilor relative. Studiul ceramicii este de regulă determinat de teoria arheologică, strategia de clasificare și metodele analitice. Astfel, strategia de clasificare este domeniul care în parte este determinat de considerațiile statistice și teoretice specifice arheologiei. De regulă analiza unui eșantion de materiale ceramice începe prin sortarea și clasificarea eșantionului, pentru a identifica și alcătui grupe cu caracteristici similare. Acest tip de analiză totodată prevede înregistrarea și documentarea, care de fapt sunt analize stilistice și tipologice și care de regulă rezultă în determinări statistice și descrieri ale celor mai evidente caracteristici a obiectelor și fragmentelor ceramice: determinări ce se referă la relația dintre categoria ceramică, tehnica de modelare, forma și mărimea obiectului și ardere. Indiferent de metoda adoptată, studiile materialului ceramic au ca scop principal elucidarea procesului de producție, funcționalitatea și utilizarea obiectelor ceramice.

Dintre cele două metode de analiză macroscopică, prima este metoda documentării și înregistrării caracteristicilor fragmentelor ceramice în vederea alcătuirii tipologiilor de forme de vas și motive ornamentale specifice pentru așezarea studiată. Datorită numărului abundant de obiecte, a fost creată o bază de date, în care au fost înregistrate proveniență stratigrafică a fiecărui fragment ceramic, respectiv date și măsurători referitoare la caracteristici precum categoria, culoarea, componența pastei, tratamentul suprafeței, arderea, partea de vas pe care o reprezintă, forma, grosimea fragmentelor și decorul materialului ceramic. Au fost excluse din analiza macroscopică fragmentele ceramice mai mici ca dimensiuni de 2 cm². Sortarea inițială a eșantionului a prevăzut clasificarea fragmentelor în funcție de categoria acestora – astfel fiind definite categoriile grosier, semifin și fin. Acest criteriu însumează caracteristici precum finisarea suprafețelor, componența pastei, grosimea fragmentelor ceramice.

A doua metodă de analiză macroscopică adoptată este metoda analizei petrografice a compoziției pastei fragmentelor ceramice. Aceasta reprezintă de asemenea un tip de clasificare, însă este bazată strict pe caracteristicile pastei, și poate fi efectuată cu ochiul liber sau cu utilizarea unei lupe sau a unui microscop binocular, cu o mărire de până la 10x. Bazată pe

clasificarea sistematică a materialului ceramic în funcție de structura compozițională. În urma acestei analize sunt studiate spărturile proaspete a fragmentelor ceramice.

Materialul ceramic analizat provine din cinci secțiuni – S1, S2, S4, S5 și S6. În vederea unei descrieri a materialului și obținerii unor rezultate cât mai exacte a analizei efectuate, fiecare dintre aceste secțiuni a fost împărțită în trei unități stratigrafice: prima unitate fiind cea de la nivelul actual de călcare până la adâncimea de 1 metru, a doua între 1 metru și 1,50 metri adâncime, iar a treia unitate reprezintă nivelul aflat sub 1,50 metri până la solul steril; complexele arheologice au fost studiate și descrise separat.

În urma analizei compoziționale a ceramicii, pentru așezarea din punctul *Movila lui Deciov* au fost identificate patru tipuri de pastă utilizate la modelarea vaselor, care, combinate cu rezultatele analizei tipologice, subliniază uniformitatea tehnologică a producției ceramice din neoliticul timpuriu. Ceramica descoperită în restul siturilor din zona comunei Dudeștii Vechi se încadrează în acești parametri tehnologici.

Rezultatele analizei macroscopice a ceramicii din așezările neolitice timpurii de tip Starčevo-Criș, din zona comunei Dudeștii Vechi, evidențiază utilizarea unui repertoriu tipologic nu foarte variat. Pentru fragmentele de buze de vas tipologia a fost împărțită în două categorii – cele cu forma închisă și cele cu forma deschisă, fiind stabilite nouă, respectiv cinci tipuri principale diferite, fiecare cu mai multe variante. A fost observată o mare varietate a dimensiunilor vaselor, indiferent de forma acestora, ceea ce poate însemna o utilizare generalizată a tuturor formelor de vas. Distribuția tipurilor de vase și a volumului acestora este relativ egală. În așezarea din punctul *Movila lui Deciov* însă, a cărui material ceramic analizat aparține în mare parte fazei a III-a a culturii Starčevo-Criș, ceramica, deși de bună calitate, se prezintă cu un aspect nu atât de fin, în amestecul acestuia fiind în mai mare proporție nisipul; finisările de suprafață fiind mai variate și bine executate, barbotina fiind aproape comună, în schimb angoba și slipul de culoare roșie fiind rar întâlnită. Decorurile sunt mult mai variate, de la cele comune, cunoscute din faza anterioară, până la decoruri aplicate, proeminente, o gamă largă de motive incizate, butoane sau noduli cu rol decorativ, respectiv combinații foarte frecvente ale acestor elemente decorative. Au fost observate 78 de motive decorative. Dintre acestea, cele mai frecvente sunt impresiunile, ciupiturile și inciziile, dispuse în diverse maniere. Aceste observații sugerează deschiderea spre dezvoltarea tipurilor de bază, chiar dacă câte o variantă poate apărea doar o singură dată. Pe lângă aceste decoruri deja comune, au putut fi observate multe elemente decorative unice, care apar fie pe un singur fragment, sau care apar pe un număr mic de fragmente. Dintre acestea fac parte ornamente aplicate de formă nedefinită, nervuri simple

dispuse sub formă de spirală sau în zigzag, impresiuni grupate câte trei sau realizate cu diferite obiecte, ciupituri aranjate în șiruri orizontale dispuse în zigzag sau în semicerc.

Preferința pentru finisarea suprafețelor vaselor prin netezire și lustruire arată cunoștințe tehnice avansate despre producție ceramică. Contrar frecvenței destul de mari a vaselor grosiere și caracteristicile mai dure a ceramicii semifine, suprafețele nefinisate sunt rare. Frecvența urmelor de ardere secundară pe suprafețele interioare a fragmentelor ceramice pot sugera utilizarea unor vase la alte activități decât pregătire hranei, respectiv pregătirea hranei cu alte metode decât expunerea la foc deschis a vaselor.

În urma analizei detaliate a pastei din care au fost modelate vasele ceramice s-a observat uniformitatea producției ceramice, fiind dificilă corelarea directă a pastei cu tipologia obiectelor. Astfel, cele mai clare observații fac referire la utilizarea lutului nedegresat în mod special la modelarea vaselor fine, și mai rar la cele semifine; respectiv preferința pentru pasta bogată în nisip și material organic pentru modelarea vaselor de factură grosieră. Cu toate acestea, rezultatele nu arată utilizarea unui anumit tip de pastă pentru modelarea anumitor tipuri de vase, și nici preferința exclusivă pentru un singur tip de pastă în funcție de factura ceramică. Toate cele patru tipuri de pastă au fost utilizate indiferent de factura vaselor, de funcția pe care urmau să o îndeplinească sau de mărimea acestora. Tipologia elementelor decorative se încadrează perfect în imaginea stilistică de ansamblu a culturii Starčevo-Körös-Criș.